

Religious Institutions in Landscape of Polish City

Instytucje religijne w krajobrazie polskich miast

Andrzej Borowski

Department of Sociology and Social Works, Faculty of Education and Philosophy,
Pomeranian University in Słupsk, 64 Westerplatte St., 76-200 Słupsk, Poland

E-mail address: aubor@poczta.onet.pl

ABSTRACT

Religious institutions are kind integral areas, in which spatial complex is subordinated to social complexes. Intellectuals as order of society owns big influence as idea on forming integral area relatively and as realities. Total institutions are invariable kind of integral area from many year. Sacral area is not enclave from social conditionality excluded entirely, can be treated independently on social context. Modern sacral buildings refer to trends of modern architecture frequently more, separateness of sacral area in smallest degree underlining, on symbolic pronunciation more putting.

Keywords: total institutions; integral areas; sphere of sacrum; city area

STRESZCZENIE

Instytucje religijne są rodzajem przestrzeni integralnych, w których kompleks przestrzenny jest podporządkowany kompleksom społecznym. Inteligencja jako warstwa społeczna posiada stosunkowo duży wpływ na kształtowanie się przestrzeni integralnych jako idei i jako rzeczywistości. Specyficznym i od wielu lat niezmiennym rodzajem przestrzeni integralnych są instytucje totalne. Przestrzeń sakralna nie jest enklawą całkowicie wyłączoną z uwarunkowań społecznych, której działania mogą być rozpatrywane niezależnie od kontekstu społeczno-kulturowego. Współczesne budowle sakralne coraz częściej nawiązują do trendów współczesnej architektury, w mniejszym stopniu podkreślając odrębność przestrzeni sakralnej, bardziej stawiając na wymowę symboliczną.

Słowa kluczowe: instytucje totalne, przestrzenie integralne, sfera sacrum, przestrzeń miejska

1. WPROWADZENIE

W Polskiej rzeczywistości społecznej swoistym forum wymiany myśli poglądów stały się w XX w. działające do dziś Kluby Inteligencji Katolickiej. Przez lata stworzyły one unikalną jak na warunki PRL możliwości wymiany myśli, debaty obywatelskiej oraz dialogu różnych środowisk w Polsce. Kluby były bardzo zaangażowane w recepcję idei soborowych, w rozwój ekumenii, w obronę praw człowieka, w powstawanie i rozwój "Solidarności", w pomoc internowanym, w przywracanie demokracji i wolności w Polsce w 1989 oraz w proces

integracji europejskiej. Kluby Inteligencji Katolickiej skupiają osoby pragnące w sposób świadomy przeżywać swoje powołanie ludzi świeckich. Do najważniejszych zadań Klubu należy praca formacyjna wśród członków i ich rodzin, praca wychowawcza wśród dzieci i młodzieży, poznawanie i proponowanie rozwiązań ważnych problemów społecznych oraz włączaniu świeckich w pracę duszpasterską Kościoła w Polsce. W ramach pracy Klubów organizowane są spotkania o charakterze formacyjnym, intelektualnym, modlitewnym, kulturalnym. W największym, warszawskim KIKu istnieją również od lat sześćdziesiątych zintegrowane grupy studenckie oraz Sekcja Rodzin zajmująca się ciągłą formacją dzieci i młodzieży. Czerpiąc z doświadczeń różnych środowisk katolickich, Kluby starały się zawsze być miejscem przyjaznym ludziom poszukującym drogi swego powołania, środowiskiem otwartym na dialog ekumeniczny i międzyreligijny. Jan Paweł II w swym liście do KIK-ów w 1997 napisał: doświadczenia, jakie ruch Klubów Inteligencji Katolickiej już posiada, mogą okazać się bardzo przydatne w prawdziwym dialogu z ludźmi poszukującymi sensu życia, czy też pomocne w dążeniu do zmiany nastawień wobec religii i Kościoła u tych, którzy posiadają zbyt uproszczone wizje chrześcijaństwa [1].

2. RELIGIJNE INSTYTUCJE TOTALNE JAKO PRZESTRZENIE INTEGRALNE

W trakcie rozwoju społeczeństwa ukształtowały specyficzne społeczno-przestrzenne wizje miejsc związanych z życiem prywatnym i publicznym. Miejsca te A. Wallis określa jako przestrzenie integralne, w których kompleks przestrzenny jest podporządkowany kompleksom społecznym. Przestrzenie integralne posiadają wspólny zespół cech, które wyróżniają je spośród innych przestrzennych wytworów społeczeństwa [2].

Inteligencja jako warstwa społeczna posiada stosunkowo duży wpływ na kształtowanie się przestrzeni integralnych jako idei i jako rzeczywistości. Przykładem takiego wpływu jest udział inteligencji w ogólnoeuropejskiej dyskusji na forach rządowych, samorządowych, naukowych i politycznych w kwestii zakresu obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej.

Innym specyficznym i od wielu lat niezmiennym rodzajem przestrzeni integralnych są nazwane przez E. Goffmana instytucje totalne. Jedną z kategorii instytucji totalnych są instytucje związane z rezygnacją, z aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie i poświęcenie się działalności religijnej. E. Goffman zalicza do tego rodzaju instytucji klasztory jako siedziby zakonów i pustelnie. Inni badacze zaliczają do nich również seminaria duchowne jako formę hybrydalną instytucji totalnej zawierającą w sobie elementy szkoły z internatem oraz klasztoru [3,12-14].

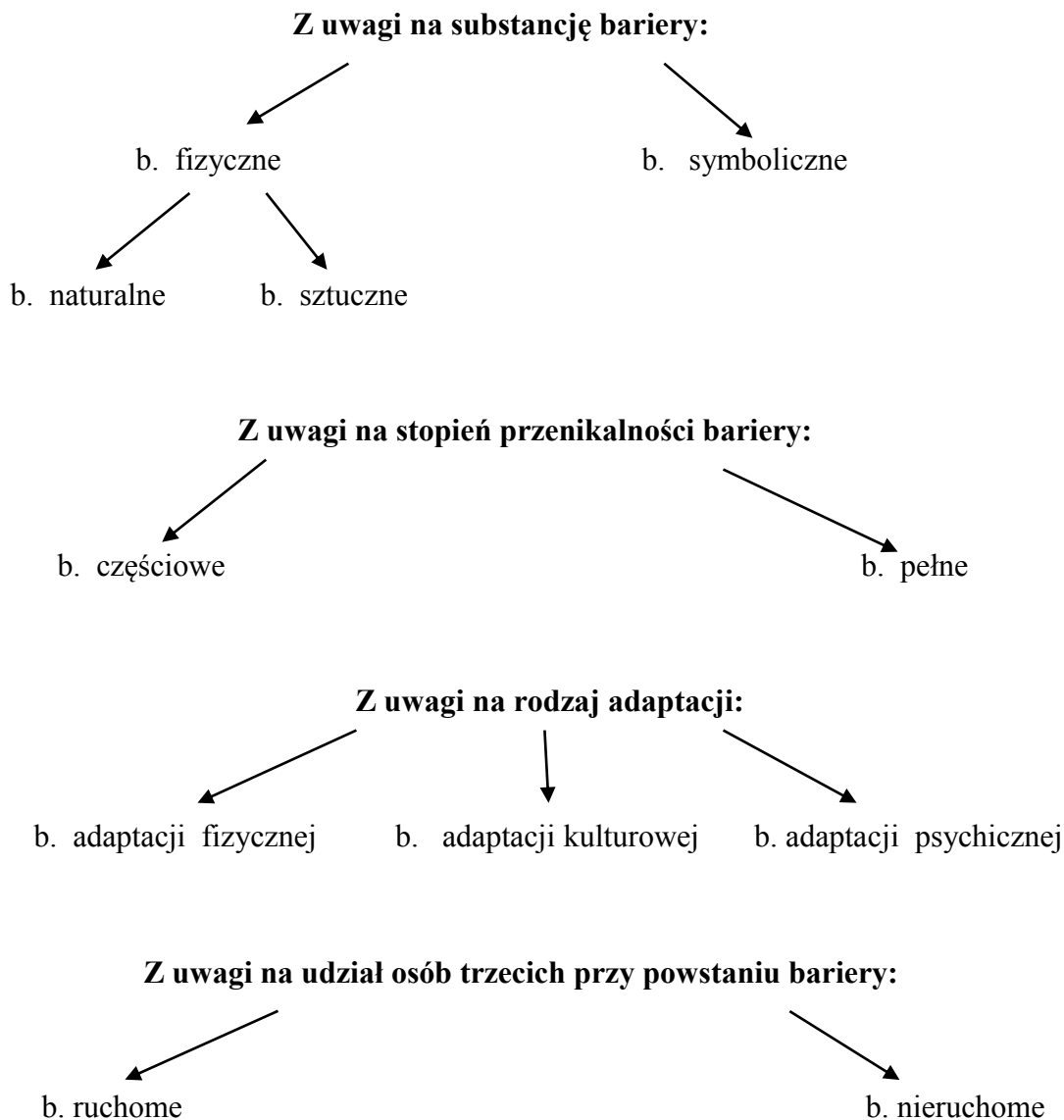
Religijne instytucje totalne, podobnie jak większość przestrzeni integralnych są obszarem, na którym następuje koncentracja określonych wartości /w tym przypadku - sakralnych/. Przestrzenie takie tworzą, znane jako wyróżnik tendencji globalizacyjnych, etnokrajobrazy. Koncentracja ta dokonuje się poprzez łączenie z przestrzenią sakralną określonych zwyczajów, zachowań i sytuacji oraz występowanie różnorodnych barier.

Funkcjonowanie barier charakterystyczne jest dla opisywanej przez Z. Baumaną ery przestrzeni, która zaczęła funkcjonować już w czasach starożytnych i cechowała się występowaniem różnego typu ograniczeń. Panowanie nad przestrzenią i ludźmi w niej przebywającymi za pomocą barier i różnorodnych ograniczeń było oznaką władzy i gwarancją bezpieczeństwa [4].

W przestrzeni społecznej, (niezależnie od instytucji totalnych, w których nadzór nad funkcjonowaniem barier powierzono odpowiednio przeszkolonemu personelowi grup

dyspozycyjnych) funkcjonuje do dnia dzisiejszego szereg wydzielonych enklaw /gated communities, getta, fawele/, które korzystają z szerokiego wachlarza barier skonstruowanych w czasie trwania ery przestrzeni [5].

Typy barier w instytucjach totalnych:

(opr. własne)

A) Bariery fizyczne naturalne:

Lasy, pustynie, wysokie góry, skorupa ziemska, skały, woda, przestrzeń kosmiczna, łądolód.

B) Bariery fizyczne sztuczne:

Zasieki, kraty, szyby, siatki ogrodzeniowe, fosa, drzwi, most zwodzony, palisada, mur, bezpieczny pokój, schody, krawężniki, okrągłe klamki w drzwiach lub ich brak, bariera dźwiękochłonna.

C) Bariery symboliczne:

Klauzura, kwarantanna, detencja, internowanie, stygmatyzacja, ostracyzm, żargon.

D) Bariery częściowe:

Zasieki, kraty, szyby, siatki ogrodzeniowe, fosa.

E) Bariery pełne:

Mur, drzwi, palisada, płot, most zwodzony, bezpieczny pokój.

F) Bariery adaptacji fizycznej:

Tolerancja głodu, tolerancja odwodnienia, minimalizacja aktywności ruchowej, maksymalizacja aktywności ruchowej, hipoksja, hiperbaria, hipertermia, hipotermia, nieważkość, bariera dźwięku, bariera wysokościowa, bariera termiczna.

G) Bariery adaptacji kulturowej:

Uniform, izolacja medialna, normy moralne.

H) Bariery adaptacji psychicznej:

Deprywacja sensoryczna, obciążenia emocjonalne.

I) Bariery ruchome:

Kajdany, pasy zabezpieczające, kaftany bezpieczeństwa, elektroniczne bransolety.

J) Bariery nieruchome:

Cele izolacyjne, cele zabezpieczające [6-9].

Możliwość jednoznacznego wyróżnienia budowli sakralnych spośród zróżnicowanej gamy budynków miejskich, zdolność ich rozpoznawania z dalszej odległości, jest funkcją ich społecznego znaczenia. Przestrzeń sakralna nie jest oczywiście, jak zauważa J. Mariański, enklawą całkowicie wyłączoną z uwarunkowań społecznych, której działania mogą być rozpatrywane niezależnie od kontekstu społeczno-kulturowego. Z drugiej strony socjologia nie może uwzględniać w swoich badaniach „współczynnika transcendentnego” [10].

Badania nad uwarunkowaniami społecznymi przestrzeni sakralnej mają szansę pomóc w realizacji postulatu zakończenia bezwzględnej dominacji socjologii ilościowej nad jakościową w socjologii religii. Funkcjonowanie obszarów miejskich wiąże się z powstawaniem nowych symboli i wartości sakralnych, które nie zawsze mają charakter religijny. Tworzenie /przebudowa/ przestrzeni sakralnych, zwłaszcza w centrach miast powinna wynikać ze świadomych i silnych społecznych potrzeb. Przestrzeń sakralna posiadająca duży ładunek symboliczny świadczy o ważności spraw i działań. Każda większa grupa społeczna /świadoma swego znaczenia/ pragnie posiadać, zwłaszcza w centrach miast, symbole swego istnienia i znaczenia, zauważa A. Wallis [11]. Przykładem tego dążenia, była zabudowa sakralna /religijna/ znaczącej części dawnych miast.

Przeznaczeniem tych przestrzeni były klasztory i od XVI w. również seminaria duchowne. Izolacja w ramach klasztoru jako instytucji totalnej, jest środkiem samoochrony, podnoszenia poziomu moralnego, siły duchowej oraz zapewnienia sobie zbawienia. To co w sposób podstawowy uzasadnia potrzebę istnienia tej instytucji, streszcza się w praktykach duchowych, zmierzających do dobra i czystości moralnej. Świadome kultywowanie izolacji ma

doprowadzić do oczyszczenia tożsamości człowieka, wykorzenia odmiennych źródeł identyfikacji, odrzucenia celów i wartości które są sprzeczne z wolą Boga.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983r. Wyróżnia kilka typów zakonów:

- A) instytuty życia konsekrowanego:
 - a) monastyczne, prowadzące życie pustelnicze bądź klasztorne, funkcjonujące w formie kontemplacyjnej bądź duszpasterskiej /mnisi i mniszki/
 - b) instytuty apostołskie - działalność duszpasterska jest nadrzędną dla funkcjonowania instytutu.
 - c) instytuty kanoniczne - działalność kultyczna jest w nich nadrzędna wobec duszpasterskiej
 - d) instytuty konwentualne - posługa duszpasterska i świadectwo surowości życia zakonnego
- B) instytuty świeckie łączą posługę duszpasterską z innymi posługami na rzecz społeczności lokalnej
- C) stowarzyszenia życia apostołskiego - praktykowanie życia wspólnotowego w sposób dostosowany do stylu życia w świecie.

Inna typologia zakonów zakłada następujący podział:

- 1) ze względu na śluby - na zakony ścisłe (ze ślubami uroczystymi) i kongregacje zakonne (śluby proste),
- 2) ze względu na sposób zatwierdzenia - na zakony na prawie papieskim i zakony na prawie diecezjalnym,
- 3) ze względu na jurysdykcję - na wyjęte i nie wyjęte spod władzy biskupa (te pierwsze podlegają bezpośrednio Stolicy Apostolskiej),
- 4) ze względu na święcenia - na zakony kleryckie (znaczna część członków przyjmuje święcenia kapłańskie) i laickie,
- 5) ze względu na sposób życia - na zakony kontemplacyjne i zakony pełniące w różny sposób działalność apostołską,
- 6) ze względu na ubiór - na habitowe i bezhabitowe (ukryte).

Wstępując do zakonu człowiek wyrzeka się świata. Zakonnik nie tylko praktykuje ducha wyrzeczenia ale to wyrzeczenie demonstruje gdy np. nie bierze udziału w imprezach mających charakter światowy, gdy zamyka się w klasztorze, gdy w klauzurze poddaje się surowości reguły zakonnej. Godzi się również na długotrwały pobyt w warunkach specyficznej zabudowy i odizolowania od środowiska zewnętrznego. Opuszczenie i wyrzeczenie się świata nie jest jedynym i najważniejszym aspektem życia zakonnego. To tylko jego aspekt negatywny. Wyrzeczenie się świata dokonuje się ze względu na pragnienie osiągnięcia wyższych wartości w sposób łatwiejszy i skoncentrowanie całego swojego życia na Bogu. Większość zakonów w swojej formacji wewnętrznej kieruje się zasadami ascezy, posłuszeństwa, wychowaniem uczuć i psychologią przystosowania się.

Przystosowanie się /konwersja/, to ostatni etap, który związany jest z zerwaniem i reorganizacją życia psychicznego i społecznego w nowym środowisku. U osób o cechach patologicznych do ostatniego stadium nigdy nie dochodzi. Sprawa kończy się u nich na destrukcyjnym buncie przeciw nowej rzeczywistości i na idealizowaniu przeszłości. U jednostek normalnych następuje coraz czynniejsze włączanie się w nowe środowisko oraz spełnianie przypadających zadań i ról z takich zaangażowaniem, że wyciska na nich

indywidualne piętno własnej osobowości. Nazywa się to identyfikacją jednostki z nowymi wartościami oraz personalizacją /znaczeniem wszystkich cechami własnej osobowości.

Typ zakonu ma bezpośrednie przełożenie na typ architektury klasztornej i miejsce zajmowane w społecznej przestrzeni miasta. Większość zakonów i klasztorów kontemplacyjnych położonych posiada większą liczbę barier fizycznych i symbolicznych niż pozostałe budowle sakralne. Wiąże się to z deklarowanym większym stopniem izolacyjności.

Zakony i klasztory apostołskie często nawiązują do trendów współczesnej architektury sakralnej w mniejszym stopniu podkreślając odrębność przestrzeni sakralnej, bardziej stawiając na wymowę jej symboliki. W przypadku seminariów duchownych głównym ich zadaniem jest przeobrażenie duchowości kandydatów do kapłaństwa, ukształtowanie nowej mentalności i wykształcenie osobowości apostołskiej to istotna zadanie seminarium duchownego. Seminaria duchowne powstały w wyniku ustaleń Soboru Trydenckiego /1545-1563/. Spełniają one rolę formacyjnego środowiska przygotowującego i oddającego diecezji/ zakonowi/ kapłanów.

Formacja jest najwyższym prawem seminariów. W całokształcie wykształcenia nie powinno zabraknąć znajomości dziejów kościoła i narodu wśród którego będą pracować, jego kultury jak i zasad sztuki kościelnej. Formacja duszpasterska przygotowuje przyszłych kapłanów do prowadzenia religijnego osób, rodzin, grup parafialnych i do katechizacji. Przygotowanie to obejmuje naukę korzystania z pomocy pedagogiki, psychologii i socjologii.

3. WNIOSKI

Przestrzenie sakralne w miastach tworzą odmienną rzeczywistość od tej w ramach której funkcjonują/ ulica, plac, osiedle mieszkaniowe/. Zarówno klasztory, kościoły jak i seminaria duchowne dzielą od świata zewnętrznego posiadające głęboki wymiar symboliczny granice /drzwi, furty, progi itp./. Ich przekroczenie wiąże się z pokonaniem dystansu dzielącego rzeczywistość świecką od religijnej. Granica ta jest jednocześnie miejscem kontaktu obu tych rzeczywistości. Niezależnie od tego posiadają głęboki antropologiczny wymiar jako miejsca związane z obrzędami przejścia.

References

- [1] http://pl.wikipedia.org/wiki/Klub_Inteligencji_Katolickiej
- [2] Wallis A., *Socjologia przestrzeni*, Warszawa 1990, s. 34-35.
- [3] Goffman E., *Asylums*, London, 1991.
- [4] Borowski A., *Instytucje religijne jako instytucje totalne*, w: /red./ A. Wójtowicz, *Socjologia Religii* ks. W. Piwowarskiego, Warszawa, 2004, s. 133-136.
- [5] Bauman Z., *Społeczeństwo w stanie obłąkania*, Warszawa, 2000, s. 104-107.
- [6] A. Borowski, *Bariery w instytucjach totalnych w perspektywie zmiany społecznej*, w: /red./ J. Maciejewski, M. Bodziany, K. Dojwa, *Grupy dyspozycyjne w obliczu wielkiej zmiany*, Wrocław 2010, s. 201-206,
- [7] A. Borowski, *International Letters of Social and Humanistic Sciences* 2 (2013) 56-60.
- [8] A. Borowski, *International Letters of Social and Humanistic Sciences* 3 (2013) 69-74.
- [9] A. Borowski, *International Letters of Social and Humanistic Sciences* 4 (2013) 70-74.

- [10] Mariański J., *Kościół w warunkach radykalnych zmian społecznych*, w: /red./ J. Mariański, S.Zaręba, *Metodologiczne problemy badań nad religijnością*, Ząbki 2002, s. 48.
- [11] Wallis A., *Informacja i gwar*, Warszawa 1979, s. 190.
- [12] Benny Goodman, *Nurse Education Today* 33(2) (2013) 81-82.
- [13] Catrin Johansson, *Public Relations Review* 33(3) (2007) 275-280.
- [14] Robert White, Dallas Hanson, *Scandinavian Journal of Management* 18(3) (2002) 285-301.

(Received 25 May 2013; accepted 30 May 2013)